➢ ۵. حضرت امام سپس به تبیین راه حل اول اشاره می‌کنند:

«أمّا الأمر الأوّل: فتثبت كلتا مقدّمتيه بالرجوع إلى الأخبار.

تداول الاجتهاد فی عصر الأئمّة عليهم السلام

أمّا تداول مثل هذا الاجتهاد أو القريب منه، فتدلّ عليه أخبار كثيرة:

منها: ما عن محمّد بن إدريس فی آخر «السرائر»، نقلًا عن «كتاب هشام بن سالم» عن أبی عبد اللّه عليه السلام قال:

(إنّما علينا أن نلقی إليكم الاصول، وعليكم أن تفرّعوا) وعنه عن «كتاب أحمد بن محمّد بن أبی نصر» عن الرضا عليه السلام قال:

(علينا إلقاء الاصول، وعليكم التفريع).

ولا ريب فی أنّ التفريع على الاصول هو الاجتهاد، وليس الاجتهاد فی عصرنا إلّاذلک، فمثل قوله: (لا ينقض اليقين بالشكّ) أصل، والأحكام التی يستنبطها المجتهدون منه هی التفريعات، وليس التفريع هو الحكم بالأشباه والنظائر كالقياس، بل هو استنباط المصاديق والمتفرّعات من الكبريات الكلّية.

فقوله:

(على اليد ما أخذت حتّی تؤدّی) ، و (لا ضررولا ضرار) و (رفع عن امّتی تسعة)، وأمثالها اصول، وما فی كتب القوم من الفروع الكثيرة المستنبطة منها تفريعات، فهذا الأمر كان فی زمن الصادق والرضا- عليهما الصلاة والسلام- مثل ما فی زماننا، إلّامع تفاوت فی كثرة التفريعات وقلّتها، وهو متحقّق بين المجتهدين فی عصرنا أيضاً.»[1]

توضیح:

۱- راه اول قابل اثبات است چرا که هم اجتهادی مثل آنچه امروز فقها انجام می‌دهند در آن روزگار شایع بوده است هم ائمه (ع) مردم را به همین نوع از اجتهادات ارجاع داده‌اند.

۲- اما اینکه این نوع اجتهاد، در آن روزگار شایع بوده است از روایاتی قابل استفاده است.

۳- در این روایات، «تفریع بر اصول» وظیفه اصحاب دانسته شده است و اجتهاد در روزگار ما هم تفریع بر اصول است.

۴- چرا که تفریع به معنای شناخت مصداق یک عنوان کلی است و به معنای قیاس نیست (فهم حکم از اشباه و نظائر)

[1]. همان، ص۷۰

۵- و امثال «علی الید ...» و «لا ضرر و لا ضرار» و «حدیث رفع» اصول هستند و آنچه فقها از آن استنباط می‌کنند، تفریع است.

۶- در آن روزگار هم همین نوع از تفریعات بوده است. تنها در آن روزگار تفریعات کم بوده است و الان بیشتر است.

➢۶. حضرت امام در ادامه روایات دیگری را هم مطابق با همین مضمون مطرح می‌کنند که سال قبل[۱] در ضمن مباحث اجتهاد آوردیم.

➢۷. حضرت امام سپس درباره مقدمه دوم (مربوط به راه حل اول) می‌نویسند:

«وتدلّ علی المقدمة الثانیة أخبار کثیرة أیضاً:

منها: المقبولة الظاهرة فی إرجاعهم إلی الفقهاء من أصحابنا فی الشبهة الحکمیّة الاجتهادیّة، وجعل الفقیه مرجعاً، ونصبه للحکم فی الشبهات الحکمیّة ملازم لاعتبار فتواه، ومثلها ما عن أبی خدیجة فی المشهورة ومنها: قوله فی التوقیع: (و أمّا الحوادث الواقعة فارجعوا فیها إلی رواة حدیثنا).

ومنها: ما وردت فی تفسیر آیة النفر.

ومنها: روایات کثیرة دالّة علی الإرجاع إلی فقهاء أصحابنا، ویظهر منها أنّ الأمر کان ارتکازیّاً [لدی] الشیعة، مثل ما عن الکشّی، بإسناده عن شعیب العقرقوفیّ،

قال: قلت لأبی عبد اللّه علیه السلام: ربّما احتجنا أن نسأل عن الشیء،فمن نسأل؟

قال: (علیک بالأسدیّ) یعنی أبا بصیر.

وعن علیّ بن المسیّب، قال: قلت للرضا علیه الصلاة والسلام: شقّتی بعیدة، ولست أصل إلیک فی کلّ وقت، فممّن آخذ معالم دینی؟

قال: (من زکریّا بن آدم القمّی، المأمون علی الدین والدنیا).

قال علی بن المسیّب: فلمّا انصرفت قدمنا علی زکریّا بن آدم، فسألته عمّا احتجت إلیهفیعلم من أمثالهما: أنّ ارتکازهم کان علی الرجوع إلی العلماء، وارادوا أن یعرِّف الإمام شخصاً ثقة مأموناً، وأنّ علیّ بن المسیّب کان یسأل عمّا احتاج إلیه من الامور الفرعیّة، وأجابه زکریا بما رزقه اللّه فهمه من الکتاب وأخبار أهل البیت؛ باجتهاده ونظره.

ومثلهما غیرهما، بل إنکار رجوع عوامّ الشیعة فی البلاد النائیة عن الأئمّة علیهم السلام إلی علمائهم، مجازفة محضة.»[۲]

توضیح:

---

[۱] . درسنامه فقه سال دهم، ص۳۰

[۲] . الاجتهاد و التقلید، ص۷۸

۱. در مقبوله عمر بن حنظله، امام صادق (ع) مردم را به کسانی ارجاع داده است که «نظر فی حرامنا و حلالنا و عرف احکامنا» و این به معنای ارجاع مردم در شبه‌های حکمیه است که محتاج اجتهاد می‌باشد و ارجاع به کسی ملازم با حجّیت فتوای آن کس است.

۲. همچنین است مشهوره ابن خدیجه:

«مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بِإِسْنَادِه عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَائِذٍ عَنْ أَبِي خَدِيجَةَ سَالِمِ بْنِ مُكْرَمٍ الْجَمَّالِ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّادِقُ ع إِيَّاكُمْ أَنْ يُحَاكِمَ بَعْضُكُمْ بَعْضاً إِلَى أَهْلِ الْجَوْرِ وَ لَكِنِ انْظُرُوا إِلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ يَعْلَمُ شَيْئاً مِنْ قَضَايَانَا فَاجْعَلُوه بَيْنَكُمْ فَإِنِّي قَدْ جَعَلْتُهُ قَاضِياً فَتَحَاكَمُوا إِلَيْهِ.»[1]

۳. همچنین است توقیع از ناحیه مقدسه:

«وَ فِي كِتَابِ إِكْمَالِ الدِّينِ وَ إِتْمَامِ النِّعْمَةِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِصَامٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَعْقُوبَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ يَعْقُوبَ قَالَ: سَأَلْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عُثْمَانَ الْعَمْرِيَّ أَنْ يُوصِلَ لِي كِتَاباً قَدْ سَأَلْتُ فِيهِ عَنْ مَسَائِلَ أَشْكَلَتْ عَلَيَّ فَوَرَدَ التَّوْقِيعُ بِخَطِّ مَوْلَانَا صَاحِبِ الزَّمَانِ ع- أَمَّا مَا سَأَلْتَ عَنْهُ أَرْشَدَكَ اللَّهُ وَ ثَبَّتَكَ إِلَى أَنْ قَالَ وَ أَمَّا الْحَوَادِثُ الْوَاقِعَةُ فَارْجِعُوا فِيهَا إِلَى رُوَاةِ حَدِيثِنَا فَإِنَّهُمْ حُجَّتِي عَلَيْكُمْ وَ أَنَا حُجَّةُ اللَّهِ وَ أَمَّا مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ الْعَمْرِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَ عَنْ أَبِيهِ مِنْ قَبْلُ فَإِنَّهُ ثِقَتِي وَ كِتَابُهُ كِتَابِي»[2]

٤. همچنین است روایت ذیل آیه نفر:

«وَ فِي عُيُونِ الْأَخْبَارِ وَ الْعِلَلِ بِأَسَانِيدَ تَأْتِي عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنِ الرِّضَا ع فِي حَدِيثٍ قَالَ: إِنَّمَا أُمِرُوا بِالْحَجِّ لِعِلَّةِ الْوِفَادَةِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ طَلَبِ الزِّيَادَةِ وَ الْخُرُوجِ مِنْ كُلِّ مَا اقْتَرَفَ الْعَبْدُ إِلَى أَنْ قَالَ مَعَ مَا فِيهِ مِنَ التَّفَقُّهِ وَ نَقْلِ أَخْبَارِ الْأَئِمَّةِ ع إِلَى كُلِّ صُقْعٍ وَ نَاحِيَةٍ كَمَا قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فَلَوْ لا نَفَرَ مِنْ كُلِّ وَ فِي عُيُونِ الْأَخْبَارِ وَ الْعِلَلِ بِأَسَانِيدَ تَأْتِي عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنِ الرِّضَا ع فِي حَدِيثٍ قَالَ: إِنَّمَا أُمِرُوا بِالْحَجِّ لِعِلَّةِ الْوِفَادَةِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ طَلَبِ الزِّيَادَةِ وَ الْخُرُوجِ مِنْ كُلِّ مَا اقْتَرَفَ الْعَبْدُ إِلَى أَنْ قَالَ مَعَ مَا فِيهِ مِنَ التَّفَقُّهِ وَ نَقْلِ أَخْبَارِ الْأَئِمَّةِ ع إِلَى كُلِّ صُقْعٍ وَ نَاحِيَةٍ كَمَا قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فَلَوْ لا نَفَرَ مِنْ كُلِّ»[3]

توضیح: اقترف: مبتلا شدن

[ما می‌گوییم: عطف تفقه به نقل اخبار، معلوم می‌کند که تفقه غیر از نقل اخبار است]

[1]. وسائل الشیعه، ج۲۷، ص۱۳، ح۵

[2]. وسائل الشیعهج۲۷، ص۹۶، ح۹

[3]. همان، ص۹۶، ح۶۵

۵. همچنین است روایات بسیاری که در آنها از ائمه (ع) سوال شده به کدام یک از صحابه رجوع کنند (و همین معلوم می‌کند که اصل مراجعه، ارتکازاً جایز بوده است)

٦. بلکه اگر کسی ادعا کند که مردم در سرزمین‌هایی که از ائمه (ع) دور بوده است، به علمای شیعه رجوع نمی‌کرده‌اند، این سخن گزاف است.

➢۸. حضرت امام در ادامه در این راه حل اشکال می‌کنند. اشکال امام، مقدمه اول (مشابهت اجتهاد در روزگار ما با اجتهاد در آن روزگار) وارد است و این مقدمه را نفی می‌کند:

«هذا، لکن بقی الإشکال: وهو أنّ هذا الاختلاف الکثیر الذی نشاهده بین الفقهاء فی الفتوی، لا أظنّ وجوده فی عصر الأئمّة علیهم السلام، ومعه لا یمکن إمضاء الرجوع فی ذلک العصر، أن یکشف منه الإمضاء فی هذا العصر کما لا یخفی.

نعم، لا یرد هذا الإشکال علی الوجه الآتی.»[1]

توضیح:

۱- در روزگار ما، فتاوی فقها، بسیار مختلف است و چنین اختلافی در آن روزگار موجود نبوده است.

۲- و با وجود چنین فرقی (بین روزگار ما و آن روزگار) نمی‌توان گفت بنای عقلا در آن روزگار همین بنای عقلا در روزگار ماست و لذا امضای آن بنا، به معنای امضای بنای مستحدثه نیست.

۳- [یعنی بنای عقلا در آن روزگار به کارشناسانی است که با هم اختلاف شدید ندارند ولی در روزگار ما، بنای جدید برای عقلا موجود است که حتی با وجود اختلافات بسیار، به کارشناس رجوع می‌کنند]

[1] . الاجتهاد و التقلید، ص۸۱